

PРАВНА ПОМОЋ U ОКВИРУ UJEDINJENIH NACIJA

Međunarodni dokumenti

U okviru Ujedinjenih nacija donet je veliki broj međunarodnih dokumenata kojima se garantuju neka osnovna ljudska prava. Jedno od njih je i pravo na pravnu pomoć kojim se svakom pojedincu obezbeđuje delotvoran pristup pravdi. Svakako da je jedan od osnovnih međunarodnih instrumenata Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji članom 14 garantuje ovo jamstvo za svako lice koje je optuženo za krivično delo:

d) da bude prisutan na suđenju i da se brani sam ili uz pomoć pravnog zastupnika po svom izboru; ako nema pravnog zastupnika, da bude upoznat o svom pravu da ga ima i, kad god to interes pravde zahteva, da mu se postavi branilac po zvaničnoj dužnosti, bez plaćanja troškova, ako nema dovoljno sredstava da ga plati;

...

f) da dobije besplatnu pomoć tumača ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.

U skoro svim konvencijama kojima se garantuju ljudska prava za određenu ciljnu grupu predviđeno je pravo na pravnu pomoć. Tako je u članu 37 Konvencije o pravima deteta

predviđena obaveza za sve države potpisnice da „svakom detetu koje je lišeno slobode jemče pravo da mu odmah bude omogućen pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da pobija zakonitost tog lišavanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim organima i pravo na brzu odluku u svakom takvom postupku.“ U vezi sa ovim članom je član 40 Konvencije o pravima deteta kojim se razrađuje ovo pravo na pravnu pomoć, te se nameće obaveza državama potpisnicama da svakom detetu koje je osumnjičeno ili optuženo za izvršenje određenog krivičnog dela garantuje pravo da odmah i neposredno bude obavješteno o optužbama protiv njega, a ako je primereno preko njegovih roditelja, kao i pravo na pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć u pripremi ili iznošenju svoje odbrane.

Statutom Međunarodnog krivičnog suda u Rimu predviđeno je pravo na pravnu pomoć kao jedno od prava koja su zagarantovana okrivljenom u krivičnom postupku. Statutom su odvojeno utvrđena prava na pravnu pomoć u toku istrage i nakon podizanja optužnice. Tako član 55 utvrđuje prava osumnjičenog tokom istrage. Ukoliko osumnjičeni ne razume jezik suda na kome se odvija saslušanje, obezbediće se besplatno prevođenje u interesu pravičnosti. Prevođenje se poverava tumaču. Stavom 2, tačkom (c) istog člana dodatno se predviđa pravo da osumnjičeni sam izabere svog zastupnika u slučajevima kada postoji osnovana sumnja da je izvršio krivično delo koje potpada pod nadležnost Međunarodnog krivičnog suda, a neophodno je njegovo saslušanje. Ukoliko to ne učini, određuje mu se zastupnik po službenoj dužnosti, pod uslovom da je to neophodno u interesu pravičnosti. Garantuje se i pravo na besplatno zastupanje ako je osumnjičeni slabog imovnog stanja i nema sredstava da plati troškove zastupanja.

Članom 67, stavom 1, tačkom (d) Statuta ovog Suda za-
garantovana su prava optuženog na glavnom pretresu. Da bi
se izrekla pravična sankcija, optuženi mora biti saslušan na
javnom pretresu na kome iznosi svoju odbranu izjašnjavaju-
ći se o svakoj tački optužbe sam ili preko zastupnika. Ako
optuženi nema zastupnika, sud je obavezan da pouči lice o
pravu na pravnog zastupnika i da mu ga odredi kako bi se za-
dovoljili interesi pravde. Optuženi ima pravo i na besplatnog
zastupnika ako je slabog imovnog stanja. Kao i tokom istrage,
optuženi koji ne razume jezik suda ima pravo na besplatno
usmeno prevođenje toka postupka, kao i svih isprava i dru-
gog pisanog dokaznog materijala.

Deklaracijom o osnovnim principima pravde u vezi sa
žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti utvr-
đena su neka osnovna načela pravičnosti. U okviru načela
pristupa pravdi i pravičnog postupka, koje se smatra osnov-
nim načelom, utvrđeno je pravo na pravnu pomoć žrtvama
tokom celog postupka. Pravo na pravnu pomoć, kao jedan
od elemenata ovog načela, ima cilj da poboljša sposobnost
sudskog i administrativnog mehanizma da odgovori potre-
bama žrtava.

Konačno, od dokumenata donetih pod okriljem Uje-
dinjenih nacija vredna su pomena Osnovna načela UN-a o
ulozi advokata, usvojena 1990. godine. Već je Univerzalnom
deklaracijom o ljudskim pravima izražena spremnost za us-
postavljanje uslova koji su neophodni za održavanje pravde i
promovisanje ljudskih prava, kao i saradnje među državama.
Nesumnjivo je da je uloga advokata od presudnog značaja
za ispunjenje ovog cilja. Nadalje, Međunarodnim paktom o
građanskim i političkim pravima proklamovano je pravo na
jednakost pred zakonom i pravo na pošteno i javno suđenje
od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog suda obra-
zovanog na osnovu zakona. U preambuli se države članice

pozivaju i na druge međunarodne dokumente i načela kojima se utvrđuje pravo na pravnu pomoć, koju pružaju advokati kao kvalifikovana lica za tu vrstu pomoći. Tako se, na primer, Korpusom načela za zaštitu svih lica u pritvoru ili na izdržavanju kazne lišenja slobode svim licima u pritvoru garantuje pravo na pravnu pomoć koju pružaju advokati. U vezi sa pravnom pomoći od posebnog značaja su načelo pristupa advokatima i pravnim uslugama i načelo posebne zaštite u krivičnim slučajevima. U okviru prvog načela utvrđeno je pravo svakog lica na zastupnika po svom izboru u svim fazama krivičnog postupka. Vlade će obezbediti dovoljna sredstva i druge resurse za pravnu pomoć za siromašne i, ukoliko je to potrebno, za ostala lica kojima je takva pomoć potrebna. Profesionalna udruženja advokata saradivaće u organizaciji i pružanju usluga, olakšica i drugih sredstava. U okviru načela posebne zaštite u krivičnom postupku predviđa se pravo svakog lica koje nema zastupnika, a interes pravde to nalaže da mu se odredi zastupnik koji ima iskustvo srazmerno prirodi bića krivičnog dela. Ukoliko odnosno lice nema dovoljno sredstava da plati troškove advokata, imaće pravo na besplatno zastupanje.

Praksa primene

Važno je pomenuti i praksu Komiteta za ljudska prava koja se odnosi na pitanje pravne pomoći. Najznačajnija su dva slučaja – prvi je slučaj *Smith v. Jamaica* (1995), a drugi *Allan Henry v. Trinidad and Tobago* (1997).

Smith v. Jamaica

Ovo je jedan od najznačajnijih slučajeva u vezi sa pružanjem pravne pomoći budući da je Komitet za ljudska pra-

va u svojoj odluci utvrdio povredu člana 14, stava 3, tačke (d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Podnosioci zahteva su bili državljani Jamajke Erol Smit (Errol Smith) i Oval Stjuart (Oval Stewart) (dalje u tekstu: podnosioci zahteva) koji su u tom trenutku bili na izdržavanju kazne u zavodskoj ustanovi u Kingstonu na Jamajci. Oni su tvrdili da su žrtve povrede člana 14, st. 1, 3 (c), 3 (d), 3 (e) i 5 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Oval Stjuart je dodatno tvrdio da je žrtva povrede čl. 7 i 10, stava 1 Pakta. Predmet naše analize je član 14, stav 3, tačka (d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kojim se garantuje pravo na pravnu pomoć, o čemu je bilo više reči u prvom delu rada.

Podnosioci zahteva su osuđeni za ubistvo i Okružni sud im je izrekao smrtnu kaznu 1982. godine. Sud za krivične žalbe na Jamajci odbacio je njihove žalbe na odluku Okružnog suda 1984. godine. Podnosioci zahteva nisu podneli ustavnu žalbu zato što im je odbijen zahtev za pružanje pravne pomoći u te svrhe. Godine 1991. obe smrtne kazne su preinačene u kaznu doživotne robije. U svom podnesku Komitetu za ljudska prava g. Smit i Stjart su tvrdili da su žrtve povrede člana 14, stava 1, tačke (d) budući da im nije bila obezbeđena adekvatna pravna pomoć. Advokati koji su im bili dodeljeni propustili su da pokušaju da ospore tvrdnje glavnog svedoka optužbe na suđenju i da pozovu svoje svedoke, iako je sasvim očigledno postojala nedoslednost u iskazu glavnog svedoka.¹ Erol Smit je dodatno tvrdio da mu je povređeno pravo zagarantovano članom 14, stavom 3 (d) na taj način što se nje-

1 Prva izjava glavnog svedoka data nesporedno nakon ubistva je izglubljena, dok je svedok u svojoj sledećoj izjavi, koja je data tri meseca nakon ubistva, naveo imena podnasilaca zahteva kao lica koja su počinila krivično delo lišavanja života.

gov advokat nije lično pojavio pred Žalbenim sudom, već je neformalno zamolio advokata drugooptuženog da izjavi „da je on razmotrio sve raspoložive dokaze i da nije našao odgovarajući osnov za ulaganje žalbe“.² Nakon ove izjave Žalbeni sud je bez daljeg razmatranja odbio žalbu Erola Smita.

U odgovoru na tvrdnje podnosioca zahteva, država potpisnica je istakla da država ne može biti odgovorna za način na koji pravni zastupnici vode određeni predmet pred sudom. Obaveza država se sastoji u postavljanju pravnog zastupnika. Zastupnik podnosioca zahteva je stavio prigovor i pozvao se na prethodno dato mišljenje Komiteta za ljudska prava³ koje stoji na stanovištu da država članica može biti odgovorna za nedelotvorno ponašanje zastupnika, odnosno za način na koji to lice vodi postupak. U ovom konkretnom slučaju pravni zastupnici očigledno nisu pripremili odbranu, tim pre što nisu pozvali nijednog svedoka ili makar pokušali da ospore izjave suprotne strane. Štaviše, ponašanje pravnog zastupnika Erola Smita koji se nije pojavio pred Žalbenim sudom govori u prilog ovoj tvrdnji.

U svojoj odluci, Komitet za ljudska prava se pozvao na svoje ranije odluke u kojima je utvrdio da je u toku celog postupka sud obavezan da procenjuje da li je zastupanje u skladu sa interesima pravde. U datim okonostima ovo bi podrazumevalo da je sud nakon izjave pravnog zastupnika drugooptuženog morao da proveri sa pravnim zastupnikom prvooptuženog da li je o tome prethodno obavestio okriv-

2 *Smith and Stewart v. Jamaica*, Communication No 668/1995, 8 April 1999, CCPR/C/65/D/668/1995.

3 Communication No. 338/1988, *Leroy Simmonds v. Jamaica*, Views adopted on 23 October 1992; Communication No. 353/1988, *Lloyd Grant v. Jamaica*, Views adopted on 31 March 1994; Communication No. 596/1994, *Dennie Chaplin v. Jamaica*, Views adopted on 2 November 1995.

ljenog. Propust zastupnika da o ovom obavesti svog klijenta zahtevao bi postavljanje novog zastupnika okrivljenom. Žalbeni sud nije postupio na ovaj način, što je dovelo do povrede člana 14, stava 3, tačke (d).

Allan Henry v. Trinidad and Tobago

U slučaju *Allan Henry v. Trinidad and Tobago*, Alan Henri (Allan Henry) je 1983. godine osuđen na smrtnu kaznu zbog ubistva engleskog mornara. Do 1994. godine Henri je čekao na izvršenje smrtne kazne (u tzv. hodnicima smrti), kada mu je smrtna kazna preinačena u doživotnu robiju. Alan Henri je 1990. godine po prvi put uputio zahtev Komitetu za ljudska prava u kome je tvrdio da su povređena njegova prava zagarantovana čl. 10 i 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Komitet je odbio ovaj zahtev nakon što je utvrdio da zahtev u odnosu na član 14 nije osnovan, a da u vezi sa članom 10 nisu iscrpljeni svi domaći pravni lekovi. Alan Henri je ponovio svoj zahtev 1997. godine i zatražio da Komitet revidira svoju odluku u delu koji se tiče njegovih tvrdnji po članu 10 Pakta.

U svojoj drugoj predstavi, Henri je ponovio i svoje zahteve u vezi sa članom 14, stavom 1 Međunarodnog pakta u vezi sa st. 2 i 3. On je istakao da je u junu 1987. godine uputio zahtev za dobijanje pravne pomoći zarad podnošenja ustavne žalbe u kojoj se pokazuje da se podnesak zasnivao na navodnoj neustavnosti izvršenja smrtne kazne (kao surovog kažnjavanja), dužini držanja u hodnicima smrti, kao i uslovima u zatvoru. Izvesna humanitarna organizacija je napisala ustavnu žalbu u ime Alana Henrija, ali je zahtev odbačen, budući da pravosudni organi nisu obezbedili sredstva za pružanje pravne pomoći.

U svom odgovoru, država potpisnica Trinidad i Tobago je osporila tvrdnje Alana Henrija da mu je onemogućen

pristup pravdi time što mu nije odobrena pravna pomoć za podnošenje ustavne žalbe. Nadalje, država potpisnica je tvrdila da se pravna pomoć ne pruža po automatizmu, već se u svakom konkretnom slučaju procenjuje svrha samog zahteva. Samo ukoliko Alan Henri dokaže da se odbijanje zahteva zasnivalo na nepravilnostima u postupku, povredi postupka ili neracionalnosti, može se osnovano tvrditi da mu je onemogućen pristup pravdi. Prema njenim rečima, Alan Henri je samo jedanput uputio zahtev za dobijanje pravne pomoći, i to 25. juna 1987. godine. Nakon razmatranja Zakona o pravnoj pomoći i savetu nadležni organ je odbio zahtev. Posle toga Henri nije uputio sličan zahtev, već je samo pisao različitim nevladinim organizacijama u želji da se prvi zahtev preinači. Država potpisnica je potom istakla da nema nikakvih prepreka da Alan Henri ponovo uputi isti zahtev.

Komitet je u svojoj odluci utvrdio da je država potpisnica povredila član 14, stav 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. U ovom slučaju Henri je ustavnom žalbom tražio preispitivanje izvršenja kazne, dužine boravka u hodnicima smrti koja je dovela do surovog postupanja u zatvoru. Komitet je smatrao da iako član 14, stav 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima ne zahteva eksplicitno od država da obezbede pravnu pomoć izvan okvira krivičnog postupka, on ipak nameće obavezu državama da obezbede svim licima pristup sudovima i tribunalima. Nadalje, Komitet je smatrao da su date okolnosti (boravljenje u hodnicima smrti, surovo postupanje) neposredno uticale na pravo na život Alana Henrija, te je država potpisnica morala da preduzme mere kojima mu se omogućava pristup sudu. Konačno, Komitet je istakao da pravna pomoć mora biti pružena besplatno u postupku ustavne žalbe u kome okrivljeni nema dovoljno sredstava i kada interesi pravičnosti to zahtevaju.